

Kęstutis Paulauskas*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

NATO šiandien: pasiklydę transformacijoje?

Šiame straipsnyje aptariama NATO evoliucija ir ateities raidos perspektyvos, nagrinėjami vidiniai prieštaravimai ir dilemos, su kuriomis susiduria Aljanso nariai. Straipsnyje teigiama, kad naujos strateginės koncepcijos rengimo procesas savotiškai atspindi tam tikrą idėjinę NATO krizę ir naujos tapatybės paieškas. Autorius teigia, kad NATO „transformacija“ yra daugiau savitiksliis procesas nei aiškus ir visoms narėms priimtinas *raison d'être*. Remiantis Roberto Cooperio iškelta teorija, straipsnyje aptariama Aljansui kylanti strateginio disonanso problema. Postmodernios Aljanso narių visuomenės vis mažiau linkusios remti karinius nuotykius toli už NATO teritorijos ribų. NATO operacijos dažnai vyksta ikimodernioje, anarchiškoje aplinkoje, „žlugusiose“ valstybėse. Tokioms misijoms vykdyti reikia pažangių technologijų ir visapusiško, integruoto civilinio-karinio veikimo. Pagaliau dauguma už Europos ir Šiaurės Amerikos ribų esančių valstybių yra vis dar XX amžiaus tipo modernios, nacionalinės, dažnai nedemokratinės valstybės, kaip Kinija ar Rusija. Pastaroji tebėra svarbus veiksnys, apibrėžiantis Aljanso tapatybę tiek jo viduje, tiek tarptautinėje erdvėje. NATO, kuris siekia tapti pažangiu XXI amžiaus Aljansu, sunkiai randa bendrą kalbą su Rusija, įstrigusia XX amžiaus geopolitinėje pasaulėvokoje, dėl pagrindinių saugumo problemų sprendimo postsuverenioje ir postnacionalinėje Europos erdvėje. Nauja strateginė koncepcija turės apimti visus šiuos, atrodytų, nesuderinamus, „disonuojančius“ elementus. NATO nebėra vien regioninis karinis blokas, bet netampa ir visuotiniu politiniu forumu, kuriame būtų sprendžiamos visos svarbiausios tarptautinio saugumo problemos. NATO rengiasi vykdyti tiek „labiausiai tikėtinas“ operacijas, tokias kaip Afganistane, tiek sudėtingiausias, 5 straipsnio pobūdžio operacijas. Kyla pavojus, kad prioritetą teikdami lengvoms, ekspedicinėms pajėgoms kariauti prieš silpnus, asimetrinius priešus, sąjungininkai nebesugebės kariauti konvencinių karų su lygiaverčiais priešininkais, o kad tokie karai Europoje vis dar įmanomi, labai aiškiai priminė Rusija Gruzijoje. Lietuvos 5 metų narystės NATO patirtis taip pat prieštaringa: dalis su naryste sietų vilčių išsipildė, dalis – ne, o pati Lietuva padarė nemažą pažangą siekdama tapti brandžia sąjungininke.

Įvadas

NATO turi daug įvaizdžių: nuo Vakarų demokratinės bendruomenės triumfo ir šlovės simbolio iki agresyvaus, ekspansyvaus karinio bloko, turinčio piktų ketinimų kitų šalių atžvilgiu.

* *Dr. Kęstutis Paulauskas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorius, buvęs (2006–2009 m.) gynybos patarėjo pavaduotojas Lietuvos delegacijoje prie NATO. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. 8 5 2514130, el. paštas – kpaulauskas@gmail.com.

**Autorius dėkoja Davidui Yostui, Vaidotui Urbeliui ir Tomui Janeliūnui už vertingas pastabas ankstesnei šio straipsnio versijai.

Oficialiąją Vakarų versija, NATO yra sėkmingiausias karinis aljansas istorijoje. NATO įveikė Varšuvos paktą šaltojo karo priešpriešoje, įvedė taiką Balkanuose, o šiandien skleidžia demokratiją ir garantuoja stabilumą karų nuvargintame Afganistane, kovoja su piratais prie Somalio krantų.

Tuzinui Pietų ir Centrinės Europos valstybių, iškilusių iš komunistinės distopijos griuvėsių, NATO ikūnija išsipildžiusią saugios ir klestinčios ateities svajonę, o kartu ir suteikia garantiją, kad Europoje sienos nebus iš naujo peržiūrimos. Daugeliui Balkanų ir Rytų Europos šalių tai vis dar yra tolima (o kai kuriais atvejais vis labiau tolstanti) siekiamybė.

Vakarų Europos sąjungininkams NATO greičiausiai jau prarado turėtą egzistencinę svarbą. Galima daryti prielaidą, kad kai kurioms šalims Aljansas netgi tapo našta ar savarankiškos Europos Sąjungos gynybos politikos plėtojimo kliūtimi. NATO – ES santykiai vis dar yra įstrigę „šaltajame konflikte“¹ – tai ypač gėdingas faktas turint omenyje, kad 21 valstybė yra abiejų organizacijų narė.

Anglosaksų valstybėms – JAV ir Jungtinei Karalystei (toliau - JK) – NATO yra jų globalių interesų projekcija (JK atveju – labiau praeities ambicijų). Susirūpinimas, kad NATO Vašingtonui tėra „įrankių dėžė“ karinėms avantiūroms įgyvendinti, turbūt nepagrįstas, tačiau kai kurių Europos šalių silpstantis išpareigojimas Aljansui galimai atsispindi Vašingtono sprendimuose, kurie gali neigiamai paveikti Europos saugumą.

Žinoma, yra ir tokių tarptautinės sistemos veikėjų, kurie nekenčia NATO. Pirmiausia tai naujasis priešas – Afganistane veikiančios pasipriešinimo pajėgos. Talibanui ir Al Qaidai NATO yra tiesiog kitatikių Vakarų nešamo blogio išpera.

Senjojo priešas – Rusijos – atveju, NATO tebėra ypač svarbus veiksnys Maskvos strateginiame mąstyme. Rusijos nacionalinio saugumo koncepcija ir karinė doktrina NATO veiklą vertina kaip keliančią grėsmę Rusijos saugumui. Paradoksaliau, tačiau NATO išlikimas Maskvai yra netgi svarbesnis negu kai kuriems sąjungininkams – NATO yra puikus pretekstas mobilizuoti nepatenkintą visuomenę agresyvaus karinio aljanso akivaizdoje, tik ir laukiančio galimybės užpulti Tėvynę.

Pagaliau Vakarų Europos visuomenės, jau pamiršusios pasaulinių karų siaubą, nebenori savo jaunų vyrų ir moterų gyvybių statyti į pavojų. Organizuotos šių visuomenių grupės – įvairūs antikariniai, antiglobalistų ir kitokie prieš ką nors judėjimai mato NATO kaip karo ir kraujo ištroškusių generolų klubą, kurį būtina tuoj pat išvaikyti.

Dauguma šių įvaizdžių ir stereotipų yra per daug išpūsti, pernelyg supaprastinti ar tiesiog klaidinantys. Bet kuriuo atveju didelis šių įvaizdžių skaičius rodo, kad NATO tebėra svarbi pasauliniu mastu atpažįstama, vertinama ar nemėgstama organizacija. Tokiame kontekste šis straipsnis bando atskleisti, kas yra NATO, kas nėra NATO ir kas ji galėtų būti pirmame naujo tūkstantmečio amžiuje, žvelgiant iš akademinės, sąlyginai naujos ir santykinai mažos Aljanso narės perspektyvos.

¹ Taip NATO – ES santykius savo 2007 m. sausio 29 d. kalboje „NATO and the EU: Time for a New Chapter“ apibūdino tuometis NATO generalinis sekretorius Jaap de Hoop Schefferis.

Šiame straipsnyje aptariamos trys pagrindinės tezės:

- NATO (tiesiogine prasme) yra senyvas Aljansas, kuris nuolat stengiasi keistis ir prisitaikyti prie evoliucionuojančios pasaulinės aplinkos. Vis dėlto aiškus NATO egzistencijos tikslas tapo kiek miglotas nuolatinės transformacijos procese.
- Nors NATO imasi vis naujų misijų, naujų veiklos sričių ir naujų partnerystių, jos politinis vaidmuo per pastaruosius du dešimtmečius patyrė savotišką infliaciją, nes karinė galia (nors vis dar svarbi) nebėra tokia nepakeičiama, kaip šaltojo karo metais.² Iš čia ir NATO siekis iš naujo save apibrėžti.
- NATO išgyvena savotišką tapatybės krizę: sudėtingos dilemos turės būti įvertintos, o kai kuriais atvejais – priimti ir nelengvi sprendimai.

Straipsnis baigiasi skyriumi, skirtu Lietuvos narystės NATO penkerių metų patirčiai aptarti. Turbūt pagrindinė šio laikotarpio pamoka yra ta, kad bandomasis laikotarpis baigėsi. Dabar iš esmės nuo pačios Lietuvos priklauso, kaip sėkmingai jai pavyks įsilieti į Aljanso darbotvarkę nepamirštant nacionalinių interesų.

1. Šešiasdešimtmečio jubiliejaus spindesys ir skurdas

NATO yra gyvybingas karinis aljansas. Jis pergyveno Varšuvos paktą 36 metus (1955–1991) trukusioje priešpriešoje, retkarčiais balansavusioje ant karo slenkščio. Ne kartą girdėtas raginimas organizaciją panaikinti, pasibaigus šaltajam karui. Aljansas atsinaujino jau du kartus, priimdamas į ateitį orientuotą Strateginę koncepciją 1991 m. ir ją peržiūrėdamas 1999 m. tam, kad būtų įvertinta Balkanų karų patirtis ir pasiruošta naujam šimtmečiui. 2009 m. balandį NATO, 28 narių politinis-karinis aljansas, atšventė savo 60-ąjį jubiliejų Strasbūro-Kėlio miestuose – simbolinėje franko-germaniškos priešpriešos ir susitaikymo vietoje. Dabartiniam NATO, atrodo, ima trūkti įkvepiančių idėjų, ir jis kenčia nuo chroniško strateginio disonanso.

1.1. Idėjų krizė?

Viršūnių susitikimo šventinė nuotaika jau seniai išblėso. NATO susiduria su daugeliu, atrodytų, neišsprendžiamų iššūkių. Kai kurie iš jų egzistavo visą NATO istoriją (pvz., Sovietų Sąjunga per pirmuosius 40 metų, kurios strateginį iššūkį pakeitė keblūs santykiai su Rusija pastaruosius 20 metų), kitus padiktavo įvykiai: Balkanų karai 1990–1999 metais (NATO tebėra Kosove); 2001 m. rugsėjo

² Sovietų Sąjunga žlugo, viena vertus, nepaisant jos karinės galios, bet kartu ir dėl jos: neveiksnius sovietų socialinis-ekonominis modelis nebegalėjo išlaikyti globalinės konkurencijos ir dalyvauti ginklavimosi varžybose su Vakarais.

11-osios išpuoliai JAV, atvedę į besitęsiantį karą Afganistane, ir piratavimo proveržis prie Somalio krantų, tapęs naujais NATO darbotvarkės punktu.

Vis nauji iššūkiai paskatino Aljansą imtis savo strategijos revizijos. Sąjungininkams, atrodo, sunkiai sekasi apibrėžti XXI amžiaus NATO ir sutarti dėl jo *raison d'être*. Naujos strateginės koncepcijos kūrimo procesas buvo patikėtas 12 išminčių grupei, vadovaujamai Madeleine Albright, o ne svarbiausiems NATO padaliniais – Vyriausiajam politikos komitetui, Vykdomajai darbo grupei ar Kariniam komitetui, rengiantiems visus svarbiausius Aljanso dokumentus.

Koncepciją rengti pradėta beprecedentiškai skaidriju keliu. Pirmojoje konferencijoje, įvykusioje 2009 m. liepos 7 d. Briuselyje, dalyvavo eklektiškas sambūris iš Aljanso narių ir partnerių vyriausybių, NATO struktūrų, tarptautinių organizacijų, pilietinės visuomenės, įskaitant parlamentus, verslo korporacijas, nevyriausybinės organizacijas, „smegenų centrus“, akademinis sluoksnius ir žiniasklaidą³. Šią konferenciją papildė grupė kvaziakademiinių seminarų, kuriuose buvo svarstomi įvairūs koncepcijos aspektai.

Pastangos įtraukti kiek įmanoma daugiau įvairių požiūrių į NATO strateginę kryptį aiškiai parodė, kas NATO nebėra – uždaras, slaptas karinis šaltojo karo eros aljansas. Tuo pat metu tai gali reikšti, kad sąjungininkai nebėra tikri dėl NATO tikslo ir vaidmens tarptautinėje politikoje ir nebesugeba patys apibrėžti NATO ateities. Albright inauguracinė kalba pirmojoje konferencijoje buvo vienodai gera visoms auditorijoms.⁴ Vis dėlto būti visiems geram nebūtinai yra gera strategija.

Pagirtinas skaidrumo siekis gali maskuoti Aljanso vadovybės negebėjimą pasiūlyti naujų, įkvepiančių idėjų, kurios atkreiptų „Google“ kartos dėmesį. Pagal pirmajam NATO generaliniam sekretoriui lordui Hastingsui Ismay'ui priskiriamą formulę NATO tikslas (tačiau ne oficiali politika) buvo *keeping the Russians out, the Americans in, and the Germans down*. Ši frazė pažadino visos kartos strateginę vaizduotę. 2009 metų NATO, žinoma, skyrėsi nuo 1949 metų NATO. Šiandien yra neįmanoma, kad NATO generalinis sekretorius galėtų pasiūlyti tokią įsimenantį, bet politiškai jautrų ar net nekorektišką šūki. Politiškai korektiško diskurso taisyklių nesilaikymas leistų dabartinę situaciją apibūdinti daugmaž taip: *getting the Russians in, the Germans up and the Americans out*. Iš tikrųjų, pasibaigus šaltajam karui Vokietija susivienijo, amerikiečiai uždarė daugumą savo karinių bazių ir atitraukė didžiąją savo pajėgų dalį iš Europos, o Rusija tapo visavertė euroatlantinės saugumo erdvės veikėja.

1992–1993 m. tuometis NATO generalinis sekretorius Manfredas Wörneris gana įžvalgiai teigė, kad NATO reikės „eiti už Aljanso teritorijos ribų arba liautis egzistavus“ (ang. *go out of area or out of business*). Po kelerių metų ir jau turėdamas Balkanų liūno patirtį, lordas George'as Robertsonas (NATO generalinis sekretorius 1999–2004 m.) tą pranašystę pavertė pernelyg dažnai

³ “NATO launches public debate on the Strategic Concept”, 7 July 2009, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_56326.htm?, žiūrėta: 2009-11-28

⁴ Albright M., “NATO 2009: Past Lessons, Future Prospects”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_56158.htm, 2009-11-29.

naudojama mantra, apibrėžusia NATO ateities paskirtį: taigi NATO turėjo „eiti už Aljanso teritorijos ribų arba trauktis“ Šiandien kai kurie analitikai jau su tam tikra ironija teigia, kad nuėjus į Afganistaną NATO gali tekti jau ir trauktis.⁵

Akivaizdu, kad NATO susiduria su komunikacijos problema. NATO nėra itin dažnai minimas ar reikšmingas akronimas Vakarų žiniasklaidoje. Turbūt labiausiai matomas NATO veiklos aspektas yra operacija Afganistane. NATO paprastai įvertinama kaip papildoma, nors ir ne visada konstruktyvi, amerikiečių pastangų stabilizuoti ir rekonstruoti šią šalį dalis. Dėmesys dažnai būna ir negatyvus, pabrėžiamas europiečių nenoras naudoti karinę jėgą ir dislokuoti modernius (ir nepigius) pajėgumus, tokius kaip sraigtasparniai. Kai sąjungininkai panaudoja oro galią, žiniasklaida išpučia civilinių aukų problemą.

Buvimas „už teritorijos ribų“ taip pat reiškia buvimą už visuomenės matymo ribų, ypač mažesnių Aljanso narių, neturinčių visuotinių TV tinklų. CNN ar BBC netransliuoja kasdienio Čekijos ar Lietuvos karių gyvenimo Afganistane. Net jei ir transliuotų, dauguma lietuvių vis tiek nežiūrėtų. Bet kuriuo atveju: blogos antraštės ar jokių antraščių – lemia sunkią ir turbūt nelaimimą kovą dėl „širdžių ir protų“ Aljanso šalyse. Visuomenės parama yra gyvybiškai būtina siekiant išlaikyti tarptautinių operacijų legitimumą ir tinkamus išteklius joms ilguoju laikotarpiu. Vienintelis kitas NATO veiklos aspektas, suteikiantis jai reguliaraus viešumo, yra nuolatinė Rusijos kritika Aljanso atžvilgiu dėl išsivaizduojamos konspiracijos apsupti Rusijos „teisėtų interesų zoną“.

Viešasis NATO veidas, be abejonės, keičiasi. Prie NATO prisijungus dvylikai Vidurio, Rytų ir Pietų Europos valstybių, NATO tapo įvairesnė ir tam tikra prasme jaunesnė organizacija (dauguma naujesnėms NATO narėms atstovaujančių ambasadorių Šiaurės Atlanto taryboje yra jaunesni už jų kolegas iš Vakarų).

Be to, naujoji lyderių karta tiesiog neprisimena tamsiausių šaltojo karo dienų. Barrackas Obama dar buvo studentas ir „bendruomenės organizatorius“, o Nicolas Sarkozy ir Angela Merkel buvo tik bepradedantys savo politines karjeras 9-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, kai šaltasis karas ėjo į pabaigą. Jie subrendo kaip valstybių lyderiai tais metais, kai istorija buvo pristabdyta „taikos dividendams“ suskaičiuoti. Jų praeitis lėmė jų politines pažiūras, kurioms ypač būdingos pragmatizmo, atvirumo, dialogo ir bendradarbiavimo vertybės, o ne šaltojo karo eros ideologija, izoliacija, konfrontacija ar paranoja. Šių pokyčių rezultatai jau matomi - po 43 metų pertraukos į NATO karines struktūras grįžo Prancūzija.

Tuo pat metu Šiaurės Atlanto taryba ir toliau lieka gana uždaras senyvu, pasiturinčių baltųjų vyrų klubas. Moterys ar kitokios rasės žmonės yra itin didelė retenybė prie apskrito jos stalo (jau nekalbant apie generalinio sekretoriaus postą). Būtų galima teigti, kad antropologiniu požiūriu šis subjektyvus faktas riboja Šiaurės Atlanto tarybos pasaulėžiūrą, nors tarptautinės politikos prigimtis nuolat keičiasi. Platesniu, teoriniu požiūriu, NATO vis dar galima

⁵ Žr. pvz.: Patrick S.M., „Out of Area, Out of Business?“, *National Interest Online*, 25 March 2009.

apibūdinti kaip savotišką etatocentrišką organizaciją, kuri funkcionuoja klasiškinių teritorijos, suvereniteto, karinės galios kategorijų pagrindu. Šia prasme Aljansas yra XX amžiaus geopolitikos kūdikis. Patirtis Afganistane, nors ir lėtai, bet keičia šią realybę. Technologijų pažanga ir nekontroliuojami globalizacijos procesai sudaro prielaidas mobilesnes ir politiškai sąmoningesnes tarptautinės bendruomenės plėtrai. Anksčiau ar vėliau, Aljanso narės turės prisitaikyti prie šios naujos realybės.

Paprastas NATO 60-ojo jubiliejaus logotipo palyginimas su Rusijos Federacijos misijos prie NATO logotipu išsamiau iliustruoja aptartos idėjų krizės regimybę (žr. 1 paveikslą). NATO atrodo pasiklydusi transformacijoje, o jos partnerio Rusijos simbolika spinduliuoja visišką pasitikėjimą savimi ir aiškų savo tikslų ir politikos suvokimą.

1 pav. NATO idėjų krizė

1.2. Strateginis disonansas

NATO patiria strateginio disonanso problemą, kuri kyla iš susidūrimo tarp to, ką Robertas Cooperis vadina ikimoderniomis, moderniomis ir postmoderniomis valstybėmis.⁶

Dauguma Aljanso narių gali būti laikomos „postmoderniomis“ visuomenėmis, kurios yra turtingos, pasaulietiškos ir emancipuotos. Sienos, nacionalinis suverenitetas, karinė galia nebedominuoja vidiniame politiniame diskurse ne tik Vakarų Europoje, bet vis labiau ir likusioje jos dalyje. Žmonėms yra svarbiau jų namų ūkio klestėjimas ir saugumas jų miestų ir miestelių gatvėse, o ne tankų ar branduolinių raketų skaičiai priešiškoje supervalstybėje, kaip buvo šaltojo karo laikais. Tai postnacionalinės, postsuverenios ir postteritorinės bendruomenės, kurioms „nacionalinių sienų“ ir „nacionalinio intereso“ sąvokos tampa miglotais praeities prisiminimais.

Taip nėra daugelio modernių nacionalinių valstybių atveju, pradedant

⁶ Cooper R. The Post-modern state and the World Order. London, Demos, 1996.

vadinamosios BRIC (Brazilija, Rusija, Indija, Kinija) grupės šalimis ir baigiant didžiąją dalimi likusių valstybių už Šiaurės Amerikos ir Europos ribų.⁷ Tai pasaulis, kuriame XX ir net XIX amžiaus taisyklės tebegalioja: centralizuota nacionalinė valstybė, besiremianti viena dominuojančia etnine grupe, yra pagrindinis piliečių gyvenimo elementas. Vidaus politikoje piliečiai yra subordinuoti ir tarnauja valstybės tikslams. Valstybės interesas yra aukščiau individo intereso. Tarptautiniuose santykiuose saugumo dilema diktuoja nulinės sumos žaidimo logiką ir nuolatinę galios balanso paiešką.

Pagaliau pasaulio žemėlapyje yra ir tokių dėmių, kuriose nacionalinės valstybės projektas žlugo beveik iš karto po kolonijinės eros pabaigos. Tokiose vietose centrinė vyriausybė yra arba silpna, arba iš viso neegzistuoja. Vidaus politika – tai kelių grupuočių ar genčių tarpusavio kova. Žmogaus orumas ar gyvybė čia neturi jokios vertės, nekalbant apie pagrindines žmogaus teises. Šiandien tokios „žlugusios valstybės“ pavyzdys – Somalis, tačiau Afganistanas su savo gentine-klanine politika ir beveik genetišku imunitetu vakarietiškai demokratijai taip pat gali būti laikomas ikimoderniu dariniu.

Postmodernių visuomenių susidūrimas su moderniomis nacionalinėmis valstybėmis lemia nuolatinį nesusikalbėjimą ir nesusipratimus, panašius į tuos, kurie kartojasi tarp, pavyzdžiui, NATO ir Rusijos, ES ir Rusijos ar ES ir Kinijos. Tokios valstybės kaip Rusija ar Kinija energingai siekia nacionalinių interesų – taip, kaip juos apibrėžia politinis šių šalių elitas, kurių atsakomybė visuomenei apsiriboja išpareigojimu palaikyti minimalius (iš)gyvenimo standartus. Bet koks visuomenės ar jos grupių bandymas siekti alternatyvių politinio gyvenimo organizavimo būdų yra iš esmės už įstatymo ribų. Svarbiausias nacionalinis interesas šiam elitui yra valdančiojo režimo išlaikymas bet kokiomis priemonėmis. Šiaurės Amerikos ir Europos valstybių politikams pagrindinės sprendimų priėmimo prielaidos yra demokratinis teisėtumas ir viešasis gėris, nes tik jos gali padėti išlaikyti valdžią po eilinių rinkimų. Šis skirtumas yra pernelyg fundamentalus, kad galėtų būti užglaistytas „bendrų interesų“ retorika. Nors abi pusės gali demonstruoti interesą to paties objekto ar klausimo atžvilgiu, to intereso prigimtis bus visiškai skirtinga.

Vakarų šalių susidūrimai su ikimodernia erdve yra dar kitokio pobūdžio iššūkis. Nacionalinė gynyba po šaltojo karo pabaigos gerokai smuktelėjo Vakarų valstybių prioritetų sąrašuose. Politinis, karinis ir pramoninis elitas suformulavo „karybos revoliucijos“ (ang. *Revolution in Military Affairs*) idėją. Jos esmė – pažangių technologijų diegimas karyboje ir naudojimas moderniam mūšio lauke. Tai turėtų padėti išsaugoti žmonių gyvybes.

NATO savo ruožtu pradėjo plėtoti gynybos transformacijos koncepciją, kuri ženklino perėjimą nuo sunkių, šarvuotų, teritoriniu pagrindu organizuotų

⁷ JAV turbūt galima laikyti įdomiu tarpiniu atveju, kuriame reikiama įtampa tarp postmodernios visuomenės, esančios globalizacijos ir laisvosios prekybos priešakyje, ir modernios nacionalinės valstybės su izoliacionistiniais ir protekcionistiniais instinktais. Bet kuriuo atveju galima teigti, kad JAV yra daug labiau „postmodernios“ nei bet kuri iš BRIC šalių. Platesnė diskusija šiuo klausimu pateikiama šiame straipsnyje: Posen B.R., Ross A.L. “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”, *International Security*, 1996/97 winter, vol 21, no 3.

ir daugeliu atvejų iš šauktinių sudarytų kariuomenių prie lengvesnių, mobilesnių, bet geriau ginkluotų ir greitai išskleidžiamų profesionalių vienetų, pasirengusių ekspedicinėms operacijoms toli už Aljanso sienų. Vienintelė šių perspektyvių idėjų problema buvo visuomenės paramos joms stoka. Rugsėjo 11-osios išpuoliai suteikė tarptautinei operacijai Afganistane reikalingą legitimumą. Praėjus aštuoneriems metams, Vakarų visuomenės ima vis mažiau toleruoti augantį aukų skaičių, vis mažiau supranta sąjungininkų buvimo Afganistane ar panašiose vietose priežastis, o dažnai yra tiesiog abejingos tų žmonių, kuriems jų kariai bando padėti, gerovei.

2. Kuri *raison d'être*?

Gera strategija turėtų apimti nuoseklų ir kryptingą turimų *priemonių* panaudojimą efektyviais būdais, siekiant užsibrėžtų tikslų. Kad NATO naujoji strateginė koncepcija veiktų, ji turėtų aiškiai apibrėžti pagrindinį tikslą, kaip tai padarė ankstesnės jos versijos. Bent iki rugsėjo 11-osios tas tikslas nebuvo prieštaringas – kolektyvinė NATO teritorijos ir gyventojų gynyba nuo išorinio priešo, kuri praeityje ikūnijo Sovietų Sąjunga. Rugsėjo 11-oji sugriovė NATO planuotojų strateginę vaizduotę ir pakeitė supratimą apie atakų, kurių sąjungininkai turėtų tikėtis ateityje, pobūdį. Padaryta prielaida, kad siekiant užkirsti kelią tokioms atakoms, NATO kolektyvinė gynyba turi prasidėti ties Hindukušu, o ne prie NATO – Rusijos sienų. Problemos esmė yra tokia: ar įmanoma suderinti NATO istorinę *raison d'être* – NATO teritorijos gynybą – su naujai atrastu pareigos jausmu kurti taiką, saugumą ir gerovę tokiose nuo NATO teritorijos nutolusiose vietose kaip Afganistanas ar Somalis?

2.1. Afganistanas

NATO veikla Afganistane šiandien apibūdina Aljansą labiau nei bet kas. 2009 m. žiemą NATO sąjungininkai buvo įstrigę šioje šalyje su labai miglotomis perspektyvomis iš jos sėkmingai pasitraukti. Afganistano karas kartais pavadinamas „užmirštu“ ar „nelaimimu“ karu. 2009 m. spalio 7 d. suėjo jau aštuoneri metai, skaičiuojant nuo operacijos „Tvari laisvė“ pradžios, kurią greitai užtendė „Irako laisvės“ operacija (iš čia ir „užmiršto“ karo metafora). NATO ėmėsi perimti atsakomybę už visą šalį jau 2003 m., o karo pabaigos kol kas nematyti (todėl šis karas „nelaimimo“). Vis dėlto ISAF (ang. trump. *International Security Assistance Force*) misija Afganistane apibrėžia XXI amžiaus NATO. Visos 28 sąjungininkės yra visiškai įsipareigojusios šiam bendram tikslui, dislokuodamos savo pajėgas ir/ar civilinius ekspertus. Prie misijos prisideda 15 partnerių, o bendras karių skaičius yra apie 71000, remiančių (arba remiamų)

94000 Afganistano nacionalinės armijos karių.⁸ NATO dirba, bendradarbiauja ir kartais net koordinuoja savo veiklą su kitomis tarptautinėmis organizacijomis, pirmiausia Jungtinių Tautų misija Afganistane - UNAMA (ang. trump. *United Nations Assistance Mission in Afghanistan*) ir ES, ir daugybe įvairių nevyriausybinių veikėjų. Pats operacijos pobūdis yra reikšmingas keletu aspektų: ji buvo sumanyta kaip NATO atsakas į rugsėjo 11-osios išpuolius JAV, taigi tam tikra prasme tai 5-ojo straipsnio operacija, t.y. Aljanso teritorijos ir gyventojų gynyba. Šis pradinis sumanymas greitai peraugo į milžinišką saugumo, stabilizavimo, rekonstravimo, mokymo ir plėtros ir net valstybės kūrimo operaciją, vykstančią priešiškoje aplinkoje ir *labai* toli nuo Aljanso narių sienų (kitaip nei ankstesnės didelės NATO operacijos Balkanuose).

NATO vadovybė Afganistaną laiko esminiu organizacijos politinio gyvybingumo ir karinio patikimumo patikrinimu. Jau minėtas NATO generalinis sekretorius Robertsonas yra pasakęs, kad NATO turi eiti į Afganistaną, arba Afganistanas ateis į NATO. Aljanso saugumo deklaracija aiškiai teigia, kad Afganistanas yra „pagrindinis NATO prioritetas“. Kitas buvęs NATO generalinis sekretorius Jaapas de Hoopas Schefferis nuolat kartoję, kad nuo sėkmės Afganistane priklauso NATO patikimumas. Turint omenyje ribotus ligšiolinius laimėjimus, nesėkmės kaina tikrai gali būti aukšta.

Operacija Afganistane įkvėpė NATO naujos gyvybės po iš esmės sėkmingai išspręstų Balkanų problemų. Ne mažiau svarbu ir tai, kad ji palaiko Aljanso vardą naujienų antraštėse. Net jei žiniasklaida labiau mėgsta eskaluoti negatyvius aspektus (civilių aukos, nesėkmės kovojant su narkotikų gamyba, šiurkštūs pažeidimai per 2009 m. vykusius prezidento rinkimus, augantis savižudžių atakų skaičius ir t.t.), net ir toks jos dėmesys gelbsti NATO nuo visiškos nežinios interneto kartos akyse. Būtent ši karta greitai taps pagrindiniais mokesčių mokėtojais, nuo kurių galiausiai priklausys visų sąjungininkių gynybos biudžetai. Kita vertus, ISAF apibūdinimas fatalistiniais terminais – „pavyks, arba žlugsime“ (ang. *make or break*), iš tikrųjų gali kelti pavojų ilgalaikiam NATO patikimumui, nes nei Afganistanas, nei kita panaši operacija ateityje nesibaigs paprastu „laimėjimu“ ar „pralaimėjimu“, bet greičiau bus neterminuotas, ilgalaikis išsipareigojimas.

Vis dėlto galima teigti, kad NATO yra vienintelė žaidėja šioje aukščiausioje tarptautinių operacijų lygoje: kad ir koks būtų jos buvimo Afganistane rezultatas, jokia kita tarptautinė organizacija negali dislokuoti ir išlaikyti tiek daug pajėgų, vykdančių tokią sudėtingą civilinę-karinę misiją tokį ilgą laikotarpį tokiu dideliu atstumu nuo namų.

NATO išsipareigojimas Afganistane sudaro nemažą kontrastą tam, ko NATO negalėjo ar nenorėjo daryti kitose pasaulio dalyse, įskaitant savo pačios periferiją. Irako karas buvo vienas labiausiai Aljanso vienybę supurčiusių įvykių NATO istorijoje. Žemiausias taškas buvo pasiektas amerikiečių invazijos išvakarėse, kuomet NATO ilgai nesugebėjo susitarti, kaip atsakyti į Turkijos prašymą sustiprinti jos gynybą. Nors transatlantinis ryšys daugiau ar mažiau

⁸ NATO tinklalapio informacija, http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/isaf_placemat.pdf, 2009-10-22

„sugijo“, o NATO įgyvendina savo nedidelę mokymo misiją Irake nuo 2004 m., minėtas epizodas paliko tam tikrą dėmę ant abipusės gynybos išpareigojimo tarp *visų* sąjungininkių.

NATO iš esmės nepaisant regiono artumo ir strateginės svarbos neda-lyvauja sprendžiant konfliktus ir Artimuosiuose Rytuose. Nors NATO, be kita ko, yra branduolinis aljansas, nėra niekaip išitraukusi į Irano branduolinio galvosūkio sprendimą. Nepaisant pastangų plėtoti platų partnerystės tinklą, įskaitant Stambulo bendradarbiavimo iniciatyvą ir Viduržemio jūros dialogą, NATO nevaizina jokio vaidmens ir Izraelio konflikte su arabų šalimis ir nevalstybiniais militarizuotais veikėjais – „ Hamas“ Palestinoje ar „ Hezbollah“ Libane. Toks NATO absenteizmas regione, kuris yra esminis visuotinio saugumo dėlionės elementas, yra sunkiai suprantamas.

Izraelis nėra Euroatlantinės partnerystės tarybos narys, o tiek Rusija, tiek Gruzija buvo netgi institucionalizavusios savo partnerystę su NATO, tačiau šis faktas niekaip nepadėjo išvengti jų tarpusavio karo. Paradoksalu, tačiau tas pats faktas galėjo būti ir vienas iš konflikto šaltinių.

2.2. Rusija – kebli, bet nepakeičiama

Rusija didele dalimi tebėra moderni nacionalinė valstybė, kurios kai kurie regionai, pirmiausia Šiaurės Kaukazas, netgi grimzta į ikimodernią, anarchišką būklę. Lyginant su ES – vis labiau postmodernia ir postnacionaline erdve – NATO kaip politinis karinis aljansas su stipriomis šaknimis XX amžiuje, atrodytų, yra geriau pasirengusi, atsižvelgiant į situaciją, suprasti Rusiją, bendradarbiauti ir konfrontuoti su ja. Vidinė įtampa tarp poreikio transformuotis ir tradicinių saugumo grėsmių ši NATO pranašumą iš esmės eliminuoja. Dėl to Aljansas tiesiog neturi nuoseklios Rusijos politikos ir tegali plėtoti keblų santykį, kuriame po kiekvieno žingsnio į priekį – du žingsniai atgal. Ši įtampa ypač išryškėjo Gruzijos karo metu.⁹

NATO sugebėjo paskelbti „jokių iprastinių reikalų“ principą (ang. *no business as usual*) po Rusijos karinės invazijos į Gruziją 2008 m. rugpjūčio 8 d., bet tik tam, kad po kelių mėnesių *de facto* pripažintų naują realybę ir grįžtų prie „iprastinių reikalų“ ir net „naujos pradžios“.¹⁰ Konfliktas įvyko tarp dviejų NATO partnerių: viena šalis dalyvauja bendru lygmeniu (NATO–Rusijos Taryboje), o kitai buvo pažadėta narystė NATO Bukarešto viršūnių susitikimo metu 2008 m. Pastarasis faktas nesulaikė Gruzijos nuo kvailo pasidavimo Rusijos provokacijoms, o NATO–Rusijos Tarybos egzistavimas nesulaikė Rusijos nuo brutalaus atsako ir Gruzijos dalies okupacijos. Galiausiai konfliktą sustabdė ne NATO, bet ES Tarybai pirmininkavusios Prancūzijos prezidentas. Lyg tokio

⁹ Erlanger S., „West is struggling to unite on Georgia“, *International Herald Tribune*, 2008-08-18

¹⁰ Žr. „NATO and Russia: A New Beginning“, speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Carnegie Endowment, Brussels, 18 september, 2009, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57640.htm, 2010 05 20.

pažeminimo būtų maža, 2008 m. rugsėji buvo atskleistas didžiulis Aljanso informacijos saugumo pažeidimas, kai aukšto rango Estijos pareigūnas buvo sulaukytas už daugybės išlaptintų dokumentų perdavimą Rusijai. Nors ir pavėluotai, NATO savo reputaciją bent iš dalies pataisė išvarydama du Rusijos šnipus formalių NATO – Rusijos Tarybos susitikimų atnaujinimo proga 2009 m. balandį.¹¹

Sovietų Sąjunga įprasmino NATO *raison d'être* šaltojo karo metais. Šiandien Rusija tebėra ypač svarbus veiksnys, apibrėžiantis Aljanso tapatybę. Pirmiausia, keletas Aljanso narių, ypač iš rytinės Europos dalies, vis labiau revizionistinės Rusijos politikoje išvelgia įvairių tikrų ir išivaizduotų saugumo iššūkių. Tarp jų – energetinės ir kibernetinės grėsmės, kišimasis į vidaus politiką ir ekonomiką, o po karo Gruzijoje – ir susirūpinimas karine grėsme. Šis nesaugumo jausmas buvo labai aiškiai išreikštas atvirame laiške JAV prezidentui Obamai, kurį pasirašė daugelis iškilių Vidurio ir Rytų Europos politikų.¹²

Antai nors dauguma Vakarų Europos valstybių šio susirūpinimo nesupranta, pačios nesugeba su Rusija sukurti stabilios ilgalaikės partnerystės, kurios netemdytų įvairūs besikartojantys nemalonumai kaip energijos išteklių tiekimo Europai sustabdymas, žinomų asmenų žmogžudystės, neprognozuojama teisinė ir ekonominė Vakarų verslo Rusijoje aplinka ir Rusijos politinis, o dabar ir karinis kišimasis į Rytų Europos kaimyninių šalių gyvenimą.

Trečia, NATO – Rusijos ryšys yra ištis abipusis – Rusija yra viena iš labai nedaugelio šalių, kurios atidžiai stebi kiekvieną NATO veiksmą, reakciją ar pareiškimą. Labai dažnai būtent Rusijos pareigūnų negatyvūs pasisakymai apibrėžia NATO įvaizdį visuomenės akyse. Tai savaiame nėra blogai, nes neleidžia išnykti NATO temai iš pirmųjų puslapių.

Žurnalas *The Economist* yra išreiškęs nuomonę, kad „rusai jau turbūt pasiekė beveik viską, ko siekė“, o būtent – sustabdė tolesnę NATO plėtrą ir priešraketinės gynybos dislokavimo Rytų Europoje planus.¹³ Šis teiginys remiasi prielaida, kad Rusija NATO ir JAV atžvilgiu turi aiškia strategiją, kurios galutinis tikslas yra euroatlantinės saugumo architektūros rekonstravimas, suteiksiantis Rusijai visas sprendimų priėmimo teises visais Europos saugumo klausimais.¹⁴ To paties negalima pasakyti apie sąjungininkus. Iš tikrųjų koordinuoto požiūrio, nekalbant apie strategiją, Rusijos atžvilgiu akivaizdžiai trūksta. NATO komunikatų skirsniai, skirti partnerystei su Rusija, yra ypač keblūs, perpildyti didžiulių vilčių ir tikėjimo neįtikėtinu bendradarbiavimo potencialu, ir kartu švelniai grūmojantys Rusijai už neįgyvendintus išipareigojimus

¹¹ Barber T., “Russians expelled in NATO spy storm”, *Financial Times*, April 30, 2009

¹² Žr. “An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe”, *Gazeta Wyborcza*, pl, 2009 07 15, http://wyborcza.pl/1,75477,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html, 2010 05 20.

¹³ “A new balance in Europe”, *The Economist*, 21 Nov 2009, p. 36.

¹⁴ 2009 m. lapkritį Rusijos prezidento paskelbtas siūlomos „Europos saugumo sutarties“ tekstas gana atvirai išdėsto šį strateginį tikslą. Žr. President of Russia, Official Web Portal, http://eng.kremlin.ru/eng/text/themes/2009/11/29/1600_223080.shtml, 2010 05 10.

Gruzijoje ar Sutarties dėl įprastinės ginkluotės Europoje „moratoriumą“ (Rusija vienašališkai sustabdė savo dalyvavimą šiame režime 2007 metais). Ši klampi pozicija banaliai aiškinama požiūrių skirtumais tarp sąjungininkų, kurie buvo vakarinėje geležinės uždangos pusėje, ir tų, kuriuos Vakarų žiniasklaida iki šiol vadina „pokomunistinėmis“ valstybėmis. Galima daryti prielaidą, kad šiuos skirtumus puikiai suvokia ir jais naudojasi sprendimų priėmėjai Maskvoje.

NATO – Rusijos bendradarbiavimo „strateginė svarba“ aiškinama dviem populiariais aspektais. Pirma, teigiama, kad politinis dialogas yra vertybė savaime, padedanti stiprinti tarpusavio pasitikėjimą, o kartais – išvengti konfliktų. Nors NATO – Rusijos formalūs ryšiai buvo užmegzti dar 1997 m. ir toliau plėtoti pasirašant Romos deklaraciją, kuria 2002 m. buvo įsteigta NATO – Rusijos taryba, naujoji Rusijos saugumo strategija, priimta 2009 m., ir nauja karinė doktrina, priimta 2010 m. pradžioje, labai aiškiai įvardija NATO keliamą saugumo grėsmę Rusijai. Tai tiek dėl to pasitikėjimo. Konfliktų prevencijos atveju nė vienas „iššaldytas“ konfliktas bendroje kaimynystėje nebuvo išspręstas net pasitelkus NATO–Rusijos Tarybos forumą, o vienas „karštas“ konfliktas kilo nepaisant šios Tarybos.

Antra populiarai priežastis, palaikanti bendradarbiavimo NATO–Rusijos Taryboje iliuziją, yra kova prieš bendrus iššūkius saugumui, pirmiausia terorizmą ir masinio naikinimo ginklų platinimą. Šiuo atveju, kaip rodo Irano patirtis, Rusija yra daugiau rizikos veiksnys nei pagalba. Dėl terorizmo grėsmės pora Rusijos laivų keletą savaitių per pastaruosius penkerius metus iš tikrųjų praleido patruliuodami Viduržemio jūroje kartu su NATO laivais, vykdančiais antiteroristinę operaciją. Be to, Rusija suteikė nekarinio tranzito teises NATO pajėgų Afganistane aprūpinimui, nors kartu darė viską, kad užkirstų tokiam tranzitui kelią per Kirgiziją. Tuo pat metu Maskvai nepavyko iki galo įtikinti Vakarų, kad jos susidorojimas su Čėčėnija buvo išskirtinai antiteroristinio pobūdžio operacija, nors kai kurios čėčėnų separatistų operacijos (ypač mokyklos Beslane užgrobimas) padidino simpatijas rusiškajai čėčėnų tragedijos versijai.

2.3. Plėtros dėlionė

NATO plėtra buvo netiesioginis NATO – Rusijos santykių elementas nuo pat Berlyno sienos griuvimo. 1996 m. gruodį, siekdama nuraminti Rusiją, NATO vienašališkai paskelbė, kad dėl plėtros Aljanso branduolinė laikysena nesikeis ir NATO „neturi intencijų, planų ir priešasčių dislokuoti branduolinius ginklus naujų narių teritorijoje“.¹⁵ 1997 m. steigiamasis NATO – Rusijos aktas, kuriuo buvo sukurta Jungtinė nuolatinė taryba, numatė NATO pasižadėjimą susilaikyti nuo papildomo nuolatinio „didelių kovinių pajėgų dislokavimo“.¹⁶

¹⁵ “NATO’s Nuclear Forces in the New Security Environment”, <http://www.nato.int/issues/nuclear/sec-environment.html>

¹⁶ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France, 27 May 1997, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm

Šios nuostatos padėjo Rusijai nuryti pirmųjų buvusio Varšuvos pakto narių – Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos – prisijungimą prie NATO. NATO–Rusijos Tarybos sukūrimas, kai visos narės dalyvauja lygiomis teisėmis ir priima sprendimus konsensu, buvo viena iš svarbiausių prielaidų 2004 m. plėtos raundui, apėmusiam dar 7 Vidurio ir Rytų Europos valstybes.

Tam tikra prasme tai galima laikyti didžiuoju sandėriu, kurio esmė ta, kad NATO galutinai atsikrato savo antirusiško įvaizdžio ir rekonstruoja save pozityvia linkme kaip organizaciją, siekiančią taikos ir stabilumo. Iš tikrųjų, du sėkmingi plėtos raundai smarkiai išplėtė saugumo ir taikos erdvę į rytus ir pietus. Pati plėtra ėmė atrodyti kaip naujoji NATO *raison d'être*, nors ji gyvavo labai trumpai.

Nepaisant Romos deklaracijos patoso, žadėjusio naują NATO – Rusijos santykių kokybę, tie santykiai palaipsniui tik blogėjo: pirmiausia, Rusija staiga sustabdė savo dalyvavimą Sutartyje dėl įprastinės ginkluotės Europoje, kuri iki tol laikyta „Europos saugumo pamatu“. Santykiai pasiekė šalčiausią tašką per 2008 m. Gruzijos karą. Gruzijos ir Ukrainos NATO narystės siekiai buvo viena svarbiausių santykių blogėjimo priežasčių. Rusijos prezidento Dmitrijaus Medvedevo 2008 m. birželį iškelta „naujos Europos saugumo architektūros“ idėja ir nuo to laiko nuolat propaguota gali tapti naujo „paslauga už paslaugą“ (ang. *quid pro quo*) sandėrio pagrindu, panašiu į tuos, kurie įvyko prieš pirmus du plėtos raundus.

Visa tai galiausiai siejasi su NATO tapatybės klausimu: kiek toli ir kodėl NATO turėtų plėstis? Kurios valstybės gali ir kurios negali tapti NATO narėmis? Kodėl sąjungininkų skaičius beveik padvigubėjo *po* šaltojo karo, kuris buvo Aljanso egzistavimo priežastis? Pirminis šaltinis – Šiaurės Atlanto sutarties 10 straipsnis – teigia, kad sąjungininkai „gali visuotiniu sutarimu pakviesti bet kurią kitą Europos valstybę, galinčią prisidėti prie šios sutarties principų įgyvendinimo ir saugumo Šiaurės Atlanto erdvėje, prisijungti prie sutarties“. Teoriškai tiek Ukraina, tiek Gruzija turėtų būti laikomos tinkamomis narystei (tai pati NATO pripažino Bukarešto viršūnių susitikime), jeigu jos „gali prisidėti prie saugumo Šiaurės Atlanto erdvėje“. Kaip ir 1999 m. bei 2004 m. plėtos atvejais, svarbiausias klausimas yra šis: ar naujų narių priėmimas *nepaisant* Rusijos prieštaravimų didina ar mažina euroatlantinį saugumą? Du precedentai diktuoja teigiamą atsakymą. Kita vertus, politinio ir visuomeninio konsensuso Ukrainoje nebuvimas ir Gruzijos teritorinio integralumo problemos gerokai apsunkina abiejų šalių perspektyvas. Vis dėlto taip pat yra aišku, kad sprendimas atidaryti duris naujiems nariams yra politinis: jeigu visi sąjungininkai sutars, kad šalis yra verta prisijungti prie NATO, taip ir atsitiks, neatsižvelgiant į valstybės „galėjimą prisidėti“.

3. Sveiko proto NATO

NATO patiriami sunkumai stabilizuojant ir rekonstruojant Afganistaną ir neapsisprendimas dėl politikos Rusijos atžvilgiu lemia būtinybę grįžti ir iš naujo įvertinti NATO ištakas ir atsakyti į esmines koncepcines dilemas. Kad NATO išliktų „sėkmingiausiu aljansu istorijoje“, ji neturėtų leisti išoriniams

veiksniams nulemti jos vaidmens pasaulyje, o laikytis „NATO pirmiausia“ principo, kuris leistų atsakyti į paprastą klausimą: ką NATO galėtų, gebėtų ir turėtų daryti dinamiškoje XXI amžiaus saugumo aplinkoje?

3.1. Regioninis karinis blokas ar tarptautinis politinis aljansas

Šaltojo karo NATO tam tikra prasme yra „nuobodi“ organizacija. Ji turėjo vienintelį tikslą: atgrasinti, o atgrasinimui žlugus – apginti Aljanso nares nuo sovietų konvencinės ir branduolinės agresijos. Vašingtono sutartis gana griežtai apribojo NATO operacijų erdvę: sutarties preambulėje sąjungininkai įsipareigojo „siekti stabilumo ir gerovės Šiaurės Atlanto erdvėje“, t.y. NATO – Europa ir NATO – Šiaurės Amerika. Karinis kolektyvinės gynybos tikslas nustelbė jos politinį vaidmenį ir politinio konsensuso siekimo platformos svarbą. Nors NATO ikūnijo transatlantinį ryšį, abi jo pusės plėtojo skirtingą ir kartais net nesuderinamą politiką Sovietų Sąjungos atžvilgiu. Pavyzdžiui, amerikietiškoji „sulaikymo“ doktrina ir net *détente* koncepcija buvo visiškai skirtingos prigimties nei vokiečių *Ostpolitik*, kuri iš esmės priėmė naująją *status quo* Europoje.

NATO karinės struktūros buvo pasirengusios vienam totaliniam karui. Sąjungininkų kariuomenės buvo masinės, sudarytos iš sunkių šarvuotų divizijų ir daugeliu atveju pagrįstos visuotiniu šaukimu (išskyrus JAV, atsakiusias šauktinių po pralaimėjimo Vietname 1973 m., ir Jungtinę Karalystę, nutraukusią šaukimą 1960 m.). Potencialaus konflikto priešakyje buvo jungtinės mobilios pajėgos Europoje, kurios buvo sudarytos iš įvairių iš anksto suplanuotų daugianacionalinių junginių, pasirengusių išskleidimui penkiuose regionuose Šiaurės ir Pietų Europoje.¹⁷ Toks šių pajėgų organizavimo principas turėjo užtikrinti, kad prasidėjus Trečiajam pasauliniam karui iš fronto linijos grįžtų kiek įmanoma daugiau skirtingų valstybių vėliavų ant žuvusių karių karstų, o tai savo ruožtu užtikrintų, kad jokia sąjungininkė negalėtų išsižadėti savo kolektyvinės gynybos įsipareigojimo. JAV Europoje nuolat laikė apie 200 000 karių, daugiausia iš jų – Vakarų Vokietijoje – pagrindiniame „blogiausio scenarijaus“ mūšio lauke. Didelis amerikiečių branduolinis skėtis virš Aljanso taip pat užtikrino, kad išlaidos tam „blogiausiam scenarijui“ atrodytų nepakeliamos net pačiai beatodairiškiausiai sovietinei vadovybei.

Visa šita „beprotiška“ abipusiškai garantuoto susinaikinimo (angliškų žodžių žaismas *mad* – beprotis ir *MAD* - *mutually assured destruction*) logika griuvo kartu su Berlyno siena. Nuo to laiko NATO transformuojasi, o transformacija dažnai suvokiama ir aiškinama kaip procesas, bet ne galutinis tikslas. Kai kurios esminės dilemos, su kuriomis susiduria NATO, pateikiamos 1 lentelėje.

¹⁷ Daugiau apie tai žr.: Palmer D.R. „From AMF to NRF“, *NATO Review*, March 2009.

ŠALTOJO KARO NATO	VS.	XXIAMŽIAUS NATO?
REGIONINIS BLOKAS	↔	GLOBALUS NATO
KARINIS ALJANSAS	↔	POLITINIS FORUMAS
KARIAVIMAS	↔	VISAPUSIS POŽIŪRIS
SUDĒTINGIAUSIOS OPERACIJOS	↔	LABIAUSIAI TIKĒTINOS OPERACIJOS
SUNKIOS ŠARVUOTOS DIVIZIJOS	↔	JUNGTINĒS EKSPEDICINĒS PAJĒGOS

1 lentelē. NATO dilemos

NATO jau senokai veikia už savo teritorijas ribų – pirmiausia buvo Balkanai, vėliau Afganistans ir Irakas (su kuklia mokymo misija), Viduržemio jūra, o paskutiniu metu – ir Somalio krantai. Partnerysčių tinklas dar išpūdingesnis: Euroatlantinės partnerystės taryba apima 22 Taikos partnerystės programos nares, Viduržemio dialogą (7 šalys), Stambulo bendradarbiavimo iniciatyvą (4 Persijos įlankos šalys), ne NATO ISAF dalyvių formata, NATO – Rusijos Tarybą, NATO – Ukrainos komisiją ir NATO – Gruzijos komisiją bei divišalius ryšius su „kontaktnėmis šalimis“ – Australija, Japonija, Pietų Korėja, Naujaja Zelandija.

Vis dėlto Aljansas tikrai nėra pasaulio policininkas ir vargu ar siekia tokiu tapti. Be Afganistano, NATO vėliavos nėra daugelyje pasaulio karštųjų taškų. Dar daugiau, kažkas yra ne taip ir su visa Aljanso partnerysčių politika. Suomija ir Švedija, kurios turbūt yra labiau sąveikios su NATO nei dalis dabartinių NATO narių ir reikšmingai prisideda prie NATO operacijų, formaliu požiūriu yra traktuojamos taip pat kaip kitos Taikos partnerystės programos ir Euroatlantinės partnerystės tarybos narės, tokios kaip Turkmėnistanas, Uzbekija, Tadžikistanas, Armėnija ar Baltarusija – valstybės su abejotinais pasiekimais žmogaus teisių apsaugos srityje ir itin menkais demokratiniais kredencialais. Minėtos „kontaktnės šalys“ „susiduria su panašiais strateginiais iššūkiiais ir puoselėja tokias pat vertybes kaip Aljansas“¹⁸ ir šia prasme turi daugiau bendra su NATO nei kai kurios formalios partnerės. Nepaisant to, svarbus jų indėlis į NATO veiklą vis dar nesulaukė jokio reikšmingesnio pripažinimo iš NATO pusės.

NATO institucinių partnerysčių su kitomis svarbiausiomis tarptautinėmis organizacijomis – JTO ir ES – raida yra apipinta anekdotais. Nepaisant ilgamečio praktinio bendradarbiavimo, NATO ir JTO tik 2008 m. rugsėjį sugebėjo pasirašyti formalų dokumentą „konsultacijų ir bendradarbiavimo rėmams nustatyti“. Tai, kad NATO ir ES santykiai pateko į aklavietę, nepaisant 21 valstybės narystės abiejose organizacijose, yra apskritai vienas gėdingiausių šiuolaikinės tarptautinės politikos epizodų. NATO nebėra tik regioninis blokas,

¹⁸ Oficiali NATO tinklalapio informacija: NATO's relations with Contact Countries, http://www.nato.int/cps/en/SID-B1F50273-84ED580F/natolive/topics_49188.htm, 2009-12-08

tačiau kartu nėra tapusi ir tikrai globaline organizacija. Naujoji Strateginė koncepcija turėtų racionalizuoti NATO partnerystės tinklą ir suteikti jam aiškesnę kryptį bei tikslą.

NATO sukurti bendradarbiavimo ir dialogo mastai byloja apie tai, kad NATO tampa vis mažiau karinis ir vis labiau politinis aljansas. Tuo pat metu galima teigti, kad NATO politinė galia kyla iš jos karinės galios. Šiandien karinė galia nebėra vienintelis ar svarbiausias tarptautinės politikos veiksnys. Vis labiau tarpusavio priklausomybės saitais apipinta tarptautinė ekonomika, konkurencija dėl energijos ir kitų gyvybinių išteklių, klimato kaita ir besikeičiantis demografinis Vakarų visuomenių veidas, kibernetinės erdvės svarbos (taip pat ir pažeidžiamumo) augimas kasdieniame gyvenime yra pagrindiniai šiuolaikinės tarptautinės politikos bruožai. Nors su NATO kariniu pranašumu niekas negali ir artimiausiu metu negalės varžytis, jis privalėjo atitinkamai reaguoti į šiuos naujus reiškinius, kad jo politinis vaidmuo išliktų adekvatus.

3.2. Nuo kariavimo iki „visa apimančio požiūrio“?

Nors NATO lyg ir tebėra skirta sąjungininkų saugumo apsaugai (o ne, pvz., ekonominės gerovės skatinimui), vis dėlto, į kurias saugumo grėsmes NATO turėtų atsakyti? Bendrosios politinės gairės, savotiška tarpinė naujos Strateginės koncepcijos versija, priimta 2006 m., išskiria dvi pagrindines grėsmes – terorizmą ir masinio naikinimo ginklus. Ši klasifikacija turi tam tikrų teleologinių problemų. Europietiškoje pasaulėžiūroje terorizmas yra daugiau policijos ir kitų teisėsaugos institucijų reikalas. George W. Busho „karas prieš terorą“ karinėmis priemonėmis nuvedė į Irako liūną. Legitimesnis šio karo frontas – Afganistanas – primena asimetrinį partizaninį karą, nors talibai ir nevengia teroristinių metodų. Bet kuriuo atveju būtų sudėtinga NATO – karinį aljansą – paversti tarptautinėmis antiteroristinėmis policijos pajėgomis.

Antros grėsmės – masinio naikinimo ginklų platinimo – atveju, NATO pasiekimai labai kuklūs. Operacija „Active Endeavour“ yra labiausiai matoma ir aiškiausia veikla šia kryptimi. Kaip jau minėta anksčiau, NATO nedalyvauja sprendžiant tokių „platintojų“, kaip Šiaurės Korėja ar Iranas, problemas. Dar daugiau, sąjungininkai netgi neturi bendros politikos branduolinio neplatino ir nusiginklavimo klausimais. Jie nekoordinuoja pozicijų Branduolinio ginklo neplatino sutarties klausimais. Jungtinėse Tautosose kai kurie sąjungininkai balsuoja už JT rezoliucijas, kurios prieštarauja sutartai NATO branduolinei politikai.

Energetinis saugumas yra kitas naujas ir svarbus tarptautinės politikos sandas. Bendrosios politinės gairės mini „gyvybinių išteklių tiekimo nutraukimą“ kaip vieną pagrindinių iššūkių Aljansui. Nors po to sekę NATO vieši pareiškimai ženkliną bandymus stiprinti NATO vaidmenį šioje srityje, politinis-karinis aljansas objektyviai turi mažai galimybių spręsti iš esmės politinę-ekonominę problemą. Greitojo reagavimo energetinio saugumo brigadų kūrimas

siekiant atgrasyti energijos tiekėjus nuo noro panaudoti išteklių tiekimą kaip politinį ginklą neatrodo realus ar rimtas politikos variantas.

2006 m. Bendrosios politinės gairės skelbia, kad „kolektyvinė gynyba išlieka svarbiausias Aljanso tikslas“, tačiau šiai nuostatai tuoj pat pateikiama išlyga, kad „potencialių 5 straipsnio iššūkių pobūdis toliau keičiasi“. Iki galo nėra aišku, ką tai reiškia praktikoje. Pavyzdžiui, kai kurie sąjungininkai (ypač Estija 2007 m.) patyrė rimtų kibernetinių atakų pastaraisiais metais. Taip pat kaip ir energijos resursų tiekimo nutraukimo atveju, tokie saugumo iššūkiai gali rimtai pakenkti socialiniam, ekonominiam ir finansiniam sąjungininkų integralumui bei stabilumui ir šia prasme lyg ir atitiktų „besikeičiančio 5 straipsnio grėsmių pobūdžio“ aprašymą. Vis dėlto mažai tikėtina, kad jie galėtų suaktyvinti 5 straipsnį ar juo labiau inspiruoti karinės jėgos panaudojimą į juos atsakant. Nauja Strateginė koncepcija turėtų suformuluoti aiškesnę šios problemos sprendimą.

NATO galiausiai gali tekti laikytis senų gerų principų naujojoje koncepcijoje: pirma, pabrėžti, kad kolektyvinė gynyba yra pagrindinis Aljanso tikslas; antra, sąjungininkai greičiausiai patvirtins, kad NATO nėra prieš nieką nukreipta, bet yra už taiką, saugumą, stabilumą ir gerovę pasaulyje (apibrėžiant NATO veikimo ribas dviprasmišku „ten ir tuomet, kai reikės“).

Nors sveikas protas diktuočių NATO būtinybę toliau daryti tai, ką ji išmano geriausiai – gynybos planavimas ir kariniai veiksmai – šiuolaikinių konfliktų pobūdis, kaip rodo Irako ir Afganistano patirtis, dramatiškai keičiasi.

JAV vadovaujama koalicija Irake ir NATO Afganistane pasimokė, kad vien karinio pranašumo nepakanka. Konfliktuojančių grupuočių politinis sutaukymas ir ekonominė plėtra bei rekonstrukcija yra bene dar svarbesni veiksniai, nes susiję su pačiomis konflikto šaknimis. Sėkmei tokioje sudėtingoje aplinkoje kaip Afganistanas reikia tiek įvairių tarptautinių organizacijų glaudaus veiklos koordinavimo politiniu lygmeniu, tiek koordinuotų civilių ir karių veiksmų praktinių projektų įgyvendinimo lygmeniu. Kampanija jau vykdoma aštuonerius metus, tačiau NATO dėl kelių priežasčių iki šiol vargsta su „visa apimančio požiūrio“ (ang. „*comprehensive approach*“) koncepcija. Pirma, daugelis tarptautinių organizacijų mėgsta „koordinuoti“, bet nenori būti „koordinuojamos“. Pavyzdžiui, JTO laiko save svarbiausia organizacija Afganistane, nors juk NATO sąjungininkai neša didžiausią naštos dalį. Antra, Aljanso nariai niekaip nesutaria, ar NATO turėtų plėtoti savo civilinius pajėgumus, ar vis dėlto šioje srityje priklausyti nuo tokių organizacijų, kaip ES, paramos. Ši politinė diskusija tęsiasi, nors NATO jau kelerius metus Afganistano atstatymo ir stabilizavimo užduotis įgyvendina per civilines-karines provincijos atkūrimo grupes - PAG. Kita problema yra ta, kad kiekviena PAG vadovaujanti šalis vykdo savo nedidelį „visa apimančio požiūrio“ eksperimentą, mažai ar visai nekoordinuodama veiklos su kitomis valstybėmis, vadovaujančiomis PAG. Taigi Afganistane yra keli „visa apimantys požiūriai“, bet nėra vienos sutartos NATO politikos.

Tam tikra prasme iš NATO pajėgų tikimasi daug daugiau nei kada nors anksčiau. Jos turi būti itin profesionalios ir mokėti naudotis pažangiomis technologijomis, tokiomis kaip bepiločiai orlaiviai, ypač taiklus ginklas ar kiti

„tinklo įgalinti“ pajėgumai (ang. „*network enabled capabilities*“). NATO pajėgos turi būti greitai perdislokuojamos į tolimus kraštus, kuriuose gali sulaukti mažai ar visai nesulaukti priimančiosios šalies paramos. NATO pajėgos turi gebėti vykdyti jungtines daugianacionalines ekspedicines operacijas priešiškoje aplinkoje. Jos turi gebėti ir kariauti, ir padėti statyti ligonines bei mokyklas vienu metu tame pačiame operacijų rajone. Jos nebėra tik kariai. Jos kartu ir gentinės diplomatijos ekspertai, islamo ir vietinės kultūros žinovai. Toks mąstymas apie naujus reikalavimus karinėms pajėgoms sudarė NATO greitojo reagavimo pajėgų idėjos pagrindą. Šias pajėgas turėjo sudaryti 25000 karių, pasirengusių „viso spektro“ misijoms – nuo humanitarinės pagalbos iki 5 straipsnio – bet kuriame pasaulio taške. 2006 m. Rygos viršūnių susitikime NATO paskelbė visišką greitojo reagavimo pajėgų operacinę parengtį tik tam, kad ji po kelių mėnesių būtų atšaukta, nes NATO narės nuolat nepateikdavo reikiamo kiekio reikalingų pajėgumų.

2006 m. Bendrosiose politinėse gairėse pateiktas NATO ambicijų lygio apibrėžimas yra gana dviprasmiškas: „NATO turi išlaikyti gebėjimą įgyvendinti visą spektrą misijų, nuo aukšto iki žemo intensyvumo, ypač pabrėžiant labiausiai tikėtinas operacijas, reaguojant į dabartinius ir būsimus operacinius reikalavimus, bet kartu ir sugebėti vykdyti sudėtingiausias operacijas.“¹⁹

Ši nuostata atspindi bandymą rasti nelengvą balansą tarp poreikio daugiausia dėmesio skirti „labiausiai tikėtinioms operacijoms“ kaip Afganistanas ir tuo pat metu išlaikyti gebėjimą reaguoti į mažiau tikėtinus, bet daugiau reikalaujančius konvencinius scenarijus.

Turint omenyje, kad Afganistane nuolat trūksta tam tikrų pajėgumų ir nesugebama sugeneruoti greitojo reagavimo pajėgų, būtų galima kelti klausimą, ar NATO sugebėtų imtis dar vienos didelės atsako į krizę operacijos, lygiagrečiai su ta, kuri vykdoma Afganistane? Atsakymas turbūt priklausytų nuo JAV išitraukimo lygio. Visgi daugelis sąjungininkų vienu metu dalyvavo tiek ISAF, tiek Irako operacijoje, nors pastaroji ir nebuvo vykdoma su NATO vėliava. Obamos administracijos pradėtas pajėgų mažinimas Irake leido JAV skirti daugiau dėmesio ir pajėgų Afganistanui. Bet kuriuo atveju įtampa dėl skirtumo tarp politinių ambicijų ir turimų išteklių turbūt išliks ir ateityje, nes, be keleto išimčių (JAV, Prancūzija, JK, Turkija ir Graikija), gynybos išlaidos daugelyje kitų NATO šalių pastaraisiais metais ne tik nedidėjo, bet ir mažėjo.

Papildomą susirūpinimą kelia Aljanso gynybos planuotojų strateginio situacijos vertinimo galimybės. Kariškiai turi blogą įprotį ruošti „pastarajam karui“. Šiandien pagal „labiausiai tikėtinus“ scenarijus daroma prielaida, kad kitas konfliktas bus panašus į Afganistano tipo kontrterorizmo, stabilizavimo ir rekonstrukcijos pastangų kompleksą, kovojant su asimetriniu ir kariniu

¹⁹ Žr.: Comprehensive Political Guidance, Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006, http://www.nato.int/cps/en/SID-94B7F554-9A0B094E/natolive/official_texts_56425.htm, 2009-11-25

požiūriu gerokai silpnesniu priešu. Karas Gruzijoje buvo visiško kitokio tipo konflikto pavyzdys – trumpo, bet pakankamai žiauraus tarpvalstybinio susidūrimo, kuriame *abi pusės* naudojo tankus, aviaciją ir artileriją (Afganistane talibai daugiausia naudoja lengvuosius šautuvus ir improvizuotus savadarbius sprogmenis!). NATO daugiausia dėmesio skiria plėtrai lengvų, ekspedicinių pajėgų, kurios yra gerai pasirengusios asimetrinei kovai. Ar tos pačios pajėgos tikrai galėtų taip pat sėkmingai kariauti konvencinį karą prieš sunkias, šarvuotas oponento pajėgas?

Turbūt vienintelė šalis, remiama keleto sąjungininkų (daugiausia iš Centrinės Azijos), kuri turi potencialą ir galbūt net motyvą mesti karinį iššūkį kai kurioms kaimyninėms NATO šalims, yra Rusija. Pagal bet kokį kriterijų Rusija pralaimėtų didelio masto konvencinį karą prieš NATO. Vis dėlto labai hipotetiniu atveju du veiksniai šią paprastą analizę komplikuoju. Pirmas, klausimas išlieka atviras, kaip greitai ir kokiomis priemonėmis NATO reaguotų į tokį iššūkį. 5 straipsnis greičiausiai būtų suaktyvintas, bet atsako pobūdis būtų ilgos diskusijos Šiaurės Atlanto Taryboje. Turbūt didžiausias nežinomasis šioje lygtyje yra tai, ar Rusija tiki NATO solidarumu tuo atveju, kai reikia ginti mažesnes ir silpnesnes sąjungininkes?

Iš Rusijos perspektyvos, greita karinė invazija su ribotais tikslais (pvz., krizės suvaldymo, atsako į terorizmą, „piliečių“ apsaugos ar kitu pramanytu pretekstu) į neginamą NATO narę nėra visiškai neišivaizduojama, ypač remiantis Gruzijos – NATO partnerės, kuriai pažadėta narystė, pavyzdžiu. Kitas X veiksnys yra Rusijos branduolinė doktrina, kuri labai aiškiai numato „pirmo panaudojimo“ galimybę net regioniniame konflikte, jei tik jis grasina Rusijos interesams. Toks jau sutapimas, kad Rusija turi tūkstančius taktinių branduolinių ginklų, įskaitant europinę Rusijos dalį. Nors vėlgi, visa tai yra labai hipotetiška, tarptautinės politikos dinamiką labai sunku prognozuoti. Tolesnis ekonomikos nuosmukis, Rusijos kariškių ir visos visuomenės augantis nepasitenkinimas, socialiniai neramumai gali sukelti Rusijos lyderių norą nukreipti dėmesį nuo vidaus problemų į išorės „priešus“.

Aišku, kad naujoji Strateginė koncepcija greičiausiai nepakvies NATO „grįžti namo“²⁰. Vis dėlto Aljansui reikėtų pergaltoti įvairias galimas kritines situacijas, kad ir kokios mažai tikėtinos jos šiandien atrodo, ypač jei tos situacijos gali tiesiogiai grasinti Aljanso teritorijai ir gyventojams.

4. Penki narystės metai – blėstantis entuziazmas?

Strasbūro/Kėlio viršūnių susitikimas sutapo su penktosiomis 7 „naujesnių“ sąjungininkų, įskaitant Lietuvą, narystės metinėmis. Nors Strasbūre priimtą NATO komunikatą kai kurie Lietuvos apžvalgininkai perskaitė

²⁰ Ringsmose J., Rynning S., “Come home, NATO? The Atlantic Alliance’s New Strategic Concept”, DIIS Report, 2009, no 4, (Danish Institute for International Studies), http://www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2009/DIIS_report_200904_RingmoseRynning_NATO_web.pdf, 2010 05 10.

klaidingai,²¹ buvo iškeltas svarbus klausimas – ar Lietuva jau tapo neatskiriama NATO dalimi ir atsikratė sau įsiteigto buvimo euroatlantinės ervės periferija komplekso? Juk politinė geografija yra mentalinis, o ne materialaus pobūdžio fenomenas.

Šio straipsnio autorius jau yra teigęs anksčiau, kad Lietuvai „vakar atėjo staiga“.²² Pasiekdama du didžiausius istorinius tikslus – narystę NATO ir ES, Lietuva kartu prarado svarbiausius strateginius orientyrus. „Būti aktyvia NATO ir ES nare“ – nuolatinis įvairių Lietuvos užsienio ir saugumo politiką reglamentuojančių dokumentų šūkis nebeapima tos strateginės svarbos ir skubos, nepatraukia dėmesio ir neįkvėpia susižavėjimo visuomenei. Nors didelių istorinių pasiekimų Lietuvos sprendimų priėmėjams horizonte nebesimato, įvairių iššūkių ir dilemų yra daugiau nei pakankamai.

5 narystės NATO ir ES metai daugeliu atžvilgių buvo įdomių atradimų laikotarpis. Pirma, nors Lietuvos politikai ir pareigūnai siekė *euroatlantinės* integracijos ir traktavo NATO kaip „griežtojo“ saugumo, o ES – kaip „švelniojo“ saugumo garantus, t.y. dvi vienos monetos puses, paaiškėjo, kad abi organizacijos yra gana skirtingi, o kartais net konfliktuojantys *gynybos* veikėjai, turintys skirtingų ambicijų ir skirtingą institucinę struktūrą toms ambicijoms įgyvendinti. Dar daugiau, abi organizacijos iš esmės yra tarptautiniai veikėjai, turintys pasaulinius partnerysčių tinklus ir atitinkamai projektuojantys savo veiklą, o Lietuvos interesai ir rūpesčiai objektyviai apsiriboja Baltijos regionu. Pagaliau Rusiją dauguma NATO ir ES narių mato kaip svarbią ar net „strateginę“ partnerę, o Vilniui ji tebėra strateginio lygmens saugumo problema.

Nauja NATO strateginė koncepcija Lietuvai yra svarbi dėl dviejų priežasčių. Pirma, Lietuva dar nebuvo narė, esant pastarajai – 1999 metų – koncepcijos versijai. Taigi bent jau formaliai Lietuva kartu su kitomis naujomis narėmis turi galimybę kurti Aljanso ateitį. Paradoksalu, tačiau naujoji koncepcija greičiausiai pastums NATO dar toliau nuo tos saugumo vizijos, kurią Aljanse regėjo lietuviai. Antra, tai yra puiki galimybė Lietuvos sprendimų priėmėjams dalyvauti intelektiniame savianalizės procese, ieškant naujos, aiškios nacionalinio saugumo vizijos, t.y. apsispręsti, kokioje saugumo aplinkoje Lietuva nori gyventi, kokios grėsmės yra pavojingiausios ir kokiomis priemonėmis (tiek nacionalinėmis, tiek daugianacionalinėmis) į jas reikėtų atsakyti.

Tai gali tapti ir „entuziazmo pažabojimo“ pratimu. Kai Lietuva jungėsi prie NATO, buvo padaryta nemaža drąsių prielaidų dėl gynybos planavimo. Šios prielaidos sudarė didelės gynybos reformos pagrindą. 2-oje lentelėje pateiktas palyginimas rodo, kad kol kas ne visos prielaidos išlaikė patikrinimą realybe, tačiau ir ne visos buvo klaidingos.

²¹ Samoškaitė E., „NATO aljansui esame periferija?“, *Delfi.lt*, 2009 m. balandžio 4 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=21326605>, 2010 05 20.

²²Paulauskas K. „Yesterday Came Suddenly: the Brave New Security Agenda of the Baltic States“, in : Tiirmaa-Klaar H., Marques T., eds, *Global and regional security challenges: A Baltic Outlook*, Tallinn University Press, 2006, p. 15–41.

2 lentelė. Lietuvos gynybos planavimo prielaidos ir realybė

2004 m. prielaidos	2009 m. realijos
Lietuvos kariuomenei nereikės kariauti vienai – didelės šauktinių kariuomenės nereikia	NATO neturi Baltijos valstybių gynybos planų, bet vyksta neformalus planavimas
Atgrasinimui sustiprinti NATO dislokuos greitojo reagavimo pajėgas pajėgas iki krizės eskalacijos	NATO persitempusi Afganistane, o greitojo reagavimo pajėgos nefunkcionalios
Lietuva Afganistane, o NATO Lietuvoje	NATO oro policijos misija tęsiama, bet NATO sausumos pajėgų pratybos Baltijos valstybėse nevyksta
Teritorinės gynybos pajėgumai nereikalingi	Konvenciniai scenarijai nėra neįmanomi

Pirmausia ir svarbiausia, 5 straipsnio patikimumas Lietuvoje buvo laikomas negincytina duotybe. Sulaukę pakvietimo Lietuvai tapti NATO nare, Lietuvos sprendimų priėmėjai, ir ypač krašto apsaugos sistemos vadovybė, galėjo sutelkti dėmesį į gynybos peržiūros procesą, kurio reikalavo NATO pareigūnai. NATO kolektyvinės gynybos principas reiškia, kad jokiam sąjungininkui neteks vienam kovoti su jo teritorijai ar gyventojams kylančia grėsme. Už tai kiekvienas sąjungininkas turi prisiimti garbingą kolektyvinės gynybos naštos dalį. Atitinkamai Lietuva turėjo suvokti, kad NATO kolektyvinė gynyba nėra skirta Lietuvai, bet visam Aljansui.

Remiantis šia logika, Lietuvos kariuomenė iš didelės, prastai ginkluotos, prastai apmokytos ir nemobilios šauktinių kariuomenės, gebančios vykdyti tik ribotas teritorinės gynybos užduotis, buvo reorganizuota į mažesnes, bet geriau ginkluotas ir geriau parengtas profesionalias pajėgas, galinčias generuoti ir dislokuoti specializuotus pajėgumus NATO operacijoms. Nuo 1994 m. Lietuva jau sukaupe nemažą dalyvavimo tarptautinėse operacijose patirtį, kurios kulminacija buvo 2005 m. sprendimas prisiimti atsakomybę už visos Goro provincijos, esančios kalnuotame Afganistano centre, atkūrimą. Šis sprendimas tapo principo „Lietuva Afganistane, o NATO Lietuvoje“ simboliu. Net jeigu Afganistanas *pats savaime* nėra itin svarbus Lietuvos nacionaliniam saugumui ir gynybai, bet, kaip buvo minėta, jis yra aukščiausias prioritetas visam NATO. Tik laikydamasi solidarumo su kitais sąjungininkais principo Lietuva prireikus gali tikėtis tokio pat solidarumo iš sąjungininkų. Lietuvos atveju šis solidarumas turi vieną apčiuopiamą išraišką: nuo pat 2004 m. balandžio 30 d vykdomą NATO oro policijos misiją Baltijos valstybėse, kurią numatomą tęsti bent iki 2014 m.

Kita vertus, kai kurios saugumo problemos išlieka. Karas Gruzijoje parodė, kad konvenciniai konfliktai tarp Europos valstybių negali būti laikomi visiškai neįmanomais ateityje. Lietuva ir kitos Baltijos šalys, bent jau geografiniu požiūriu, yra Aljanso pakraštyje esančios atidengtos teritorijos,

kurios iki narystės NATO buvo laikomos „neapginamomis“²³. Turint omeny daugelį dvišalių santykių su Rusija problemų, Rusijos lyderiai gali jausti tam tikrą pagundą išbandyti Aljanso vienybės ir ryžto ribas, bent jau kaip rodo didžiausios nuo Sovietų Sąjungos griūties laikų karinės pratybos „Zapad“ ir „Ladoga“, vykusios visai šalia Baltijos valstybių 2009 m. rudenį. Pačios Baltijos šalys dažnai kėlė klausimą, ar kolektyvinė gynyba gali būti patikima nesant aiškių tokios gynybos planų. Šios dvejonės galiausiai buvo daugiau ar mažiau išsklaidytos, kai NATO priėmė sprendimą parengti formalius Baltijos šalių gynybos planus,²⁴ iš dalies atsakant į pastaruoju metu prasiveržusį Rusijos karinį avantiūrizmą.

Penkerių metų narystės patirtis nevienareikšmė. Lietuva toli pažengė keisdama savo mąstymą apie saugumą, reformuodama savo kariuomenę ir adaptuodama savo elgesį prie Aljanso. Lietuva gerai išmoko erzinti sąjungininkus griežta pozicija Rusijos atžvilgiu, energetinio saugumo ar Ukrainos ir Gruzijos narystės NATO klausimais. Lietuva taip pat gerai moka priderinti savo poziciją prie didesnių ir galingesnių sąjungininkių – ypač JAV ir JK – politikos. Lietuvos gynybos planuotojai nėra iki galo įtikėję „ekspedicine“ anglosaksų filosofija, tačiau ta filosofija bent jau numato stiprų ir efektyvų NATO, skirtingai nei kai kuriose Vakarų Europos šalyse stiprėjančios nuotaikos, kad NATO tikslas jau atgyveno. Pagaliau tais atvejais, kai galimybės „erzinti“ arba „prisijungti“ yra išnaudotos, Lietuvai dažnai lieka tik susitaikyti su besiformuojančiu konsensusu.

Lietuvai dar reikia įvaldyti pozityvesnį „Taip, mes galime“ požiūrį, išmokti prastumti savo interesus į NATO darbotvarkę ir tapti NATO sprendimų priėmimo subjektu, ne vien objektu. Pavyzdžiui, lietuviams (taip pat ir estams, latviams) iki šiol nepavyko gauti jokio svarbesnio NATO tarptautinio personalo posto. Nors atranka į aukščiausius postus yra politinis ir dažnai net labai politizuotas procesas (kaip parodė Turkijos išsiderėta nauja generalinio sekretoriaus pavaduotojo pozicija mainais į Turkijos paramą Danijos kandidatui į generalinio sekretoriaus postą), žemesnio rango pozicijos yra atviros visiems sąjungininkams. Postų pasidalijimas atspindi santykinį sąjungininkų politinį svorį ir kartu yra netiesioginė įtakos NATO sprendimų priėmimo procesui priemonė. Baltijos šalių tas svoris tebėra mažiau negu reikšmingas.

²³ Žr.: Dalsjo R. „Are the Baltics defensible? On the utility of and prospects for a capability for self-defence“, *RUSI Journal*, London, 1998.

²⁴ Žr.: „Thanks to Poland, the alliance will defend the Baltics“, *The Economist*, January 14, 2010.

Išvados

NATO dar nėra pasirengusi išeiti į pensiją ir neturėtų to daryti. Kita vertus, globalinės ambicijos, paremtos neadekvačiais ištekliais ir netvirta visuomenės parama, negali būti palaikomos neribotą laiką. Aljansui gali tekti apsispręsti dėl savo ateities, o ne tiesiog rasti balansą. Viena alternatyva yra išlikti unikalia karine organizacija, pasirengusia bet kokiai netikėtai krizei, kuriai išspręsti reikia modernių kovinių pajėgų, gebančių tiek atgrasinti potencialų priešą nuo agresijos prieš sąjungininkų teritoriją ar gyventojus, tiek vykdyti chirurgines ekspedicines intervencijas bet kuriame pasaulio taške. Kita alternatyva yra visuotinis, daugiafunkcinis (taigi ir dažnai fragmentuotas) politinio dialogo forumas, užsiimantis politinėmis konsultacijomis su įvairiausiomis šalimis ir organizacijomis, o retkarčiais teikiantis humanitarinę pagalbą ir vykdančias įvairias civilines-karines operacijas. Šiandien NATO, atrodo, yra įstrigusi tarp šių dviejų alternatyvų. Pavojus susijęs su tuo, kad, bandydama siekti abiejų, NATO gali nepasiekti nei vienos alternatyvos, nebent sąjungininkų vyriausybės skirtų *kur kas* daugiau išteklių ir politinės valios NATO ambicijoms įgyvendinti, o tai yra mažai tikėtina.

Operacija Afganistane yra ypač svarbus tolesnės Aljanso raidos veiksnys. NATO vadovybės nuomone, sėkmė Aljanse netgi gali lemti NATO adekvatumą ateityje. Be to, NATO vykdo kovos su piratavimu misiją prie Somalio krantų, NATO laivai patruliuoja Viduržemio jūroje, kovodami su terorizmu ir masinio naikinimo ginklų platinimu, palaiko taiką Kosove ir moko Irako pajėgas. Kita vertus, NATO nedalyvavo sprendžiant kitas dideles krizes, tokias kaip konfliktai Artimuosiuose Rytuose ar karas Gruzijoje. Irano ir Šiaurės Korėjos problemos taip pat sprendžiamos kitu tarptautiniu formatu. Nors 1999 m. strateginė koncepcija NATO laikė svarbiausiu transatlantinio politinio dialogo forumu, NATO nepaskelbė aiškios pozicijos daugeliu iš minėtų klausimų, išskyrus pavienius „susirūpinimus“ ir „apgailėstavimus“. Tik Kim Čong Ilo branduolinės šėlionės sulaukė „stipraus pasmerkimo“ iš sąjungininkų pusės.

Ir vis dėlto NATO visais požiūriais tebėra galingiausia saugumo organizacija pasaulyje. Jokia kita saugumo organizacija nesugebėjo sutvarkyti Balkanų chaoso, kol NATO nepradėjo savo operacijos „Deliberate Force“ ir SFOR misijos Bosnijoje ir Hercegovinoje (būta nuomonių, kad JAV sąmoningai leido europiečiams „susimauti“ Balkanuose, kad jie pasimokytų nuolankumo ir suvoktų amerikiečių vaidmens nepakeičiamumą Europos saugumo reikaluose). Tik NATO turėjo pakankamai valios ir karinės galios sustabdyti kraujo praliejimą Kosove. Pagaliau tik NATO šiandien sugeba vykdyti tokią sudėtingą misiją kaip ISAF Afganistane.

Aljanso misijų spektras ir partnerysčių tinklas išpūdingai išsiplėtė po šaltojo karo. NATO šiandien yra daug globalesnė ir daug labiau „politinė“ organizacija nei anksčiau. Kita vertus, NATO „transformacijos“ mantra gali slėpti tam tikrą krypties praradimą, jeigu ne politinės ir karinės galios degradaciją. Kad NATO išliktų adekvati dinamiškai saugumo aplinkai, sąjungininkai

ieško būtų įsitraukti į naują veiklą tokiose srityse kaip energetinis saugumas ar kibernetinė gynyba. Vis dėlto, atidžiau panagrinėjus, tokios sritys sunkiai patenka po tradiciniu pagrindinių užduočių – kolektyvinės gynybos ir atsako į krizes – apibrėžimu.

Jeigu senesni Aljanso nariai kenčia nuo „plėtros nuovargio“, naujesni nariai ima rodyti tam tikro nusivylimo ir mažėjančio entuziazmo ženklų. Vis dėlto galima tikėtis, kad tokios jaunos demokratijos kaip Lietuva anksčiau ar vėliau subręs ir taps visaverčiais ir nepakeičiamais Aljanso nariais. Būtų galima teigti, kad Lietuva jau šiandien neša užtektinai garbingą naštos dalį NATO operacijose, tačiau ši našta dar turi virsti didesniu politiniu svoriu ne tik Čagčarane, bet ir Briuselyje.

Galiausiai galima teigti, kad NATO pirma ir svarbiausia paskirtis yra visų sąjungininkų saugumas ir gynyba, kad ir ką tai reiškia skirtingose sostinėse. Kol NATO tęsia savo adaptacijos ir rekonstrukcijos projektą, sąjungininkai turėtų nepasiklysti transformacijoje ir nepamiršti šios paprastos, bet esminės prielaidos.